

УДК 338.2:338.43:504
© 2015

Т.М. ХАЯНОК,
викладач

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет,
Україна

E-mail: tanya_guzenko@ukr.net

**ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УПРАВЛІННІ
АГРОПІДПРИЄМСТВОМ**

Досліджено науково-теоретичні засади ефективності використання соціальної та екологічної відповідальності в управлінні, що передбачають запровадження концепції сталого розвитку в діяльність аграрних підприємств. Узагальнюючи характер становлення концепції сталого рівня у світі та в Україні, автор систематизував історичні етапи розвитку соціальної та екологічної відповідальності в управлінні підприємствами. Визначено можливості отримання та підвищення ефективності діяльності агропідприємств від запровадження в управління соціальної та екологічної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність, екологія, ефективність, концепція стійкого розвитку, управління аграрним підприємством.

Постановка проблеми. Іноземний досвід свідчить про розвиток у діловому світі соціальної парадигми підприємницького мислення. Підприємці та менеджери дійшли осмислення про необхідність переходу від одноразових благодійних акцій до ефективної корпоративної соціальної політики, яка потребує віддачі від соціальних інвестицій. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що в економічній практиці зростає потреба в соціальному капіталі та інструментах управління ним, які можуть забезпечити умови для соціального діалогу та розвитку громадського суспільства. Підвищується інтерес до технологій соціального та екологічного менеджменту.

Соціальна та екологічна відповідальність є етичним виправданням економічної свободи раціональних суб'єктів. Дії підприємств у рамках соціальної та екологічної відповідальності – це можливість стати більш конкурентоспроможними на ринку; можливість самореалізації у чеснотах, вдячній праці та духовно-моральному самовдосконаленні; можливість збалансування розвитку людини та природи. Ефективність управління все

більш залежить від того, яке етичне та духовне навантаження отримують управлінські функції від своїх виконавців. Совісність, ініціативність, креативність, осмисленість результатів своєї праці – це якості політики, які чиновники і учасники бізнесу реалізують у рамках соціальної та екологічної відповідальності.

На жаль, значна частина українських підприємців та менеджерів поки що не в повній мірі осмислили роль і значення соціальної та екологічної активності в сучасних умовах сталого розвитку і не сприйняли соціальну парадигму підприємництва так, як закордонном, де давно визнали її об'єктивну необхідність.

Вагомий внесок в оцінку взаємодії підприємницької діяльності, державного регулювання та суспільного розвитку; у вивченні особливості формування корпоративної соціальної відповідальності в умовах глобалізації та економічної і екологічної кризи; у дослідженні особливості використання концепції сталого розвитку соціально орієнтованих підприємств зробили такі вчені, як Г. Боуен, О. Захаров, М.А. Кальницька, А. Керолл, С.

Мельник, Р. Лускатова, В.Г. Сумцов, І.Г. Філіппова, П. Федосова та ін.

Науковому дослідженню проблем еколого-збалансованого розвитку та забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, підвищення ефективності використання природно-економічного потенціалу України присвячені роботи В.В. Гассія, Т.В. Князевої, М.С. Самойлік, А.В. Чернихівської та інших.

Проте передумовам та перспективам упровадження концепції сталого розвитку в контексті соціальної та екологічної відповідальності аграрних підприємств не було приділено належної уваги, незважаючи на те, що це питання є новим, надзвичайно актуальним і потребує більш ґрунтовного вивчення.

Метою досліджень було вивчення сучасного менеджменту соціально орієнтованого підприємства для ефективного використання соціальної та екологічної відповідальності в управлінні з урахуванням тенденцій розвитку українського суспільства, а також опрацювання напрямів упровадження концепції сталого розвитку в діяльність аграрних підприємств. Об'єктом досліджень є система управління соціально орієнтованого підприємства та соціальна і екологічна відповідальність у контексті розвитку суспільства і держави в цілому. Методами дослідження поставлених проблем є емпіричний і теоретичний аналізи та абстрактно-логічний метод.

Результати досліджень та їх обговорення. Формування концепції стійкого (сталого) розвитку (Sustainable Development) пов'язують із погіршенням стану навколишнього середовища до такого рівня, який викликав необхідність переосмислення тенденцій еколого-економічного розвитку, які склалися. Для стійкого розвитку суспільства необхідно враховувати не тільки його економічні аспекти, але і соціальні та екологічні фактори [3, 4].

У 1987 році в доповіді Комісії Брундтланд було вперше визначено поняття “стійкого розвитку”. Воно розглядалося як “розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби” [2, 3].

Поняття стійкого розвитку включає в себе три аспекти потреб, відомий як “триєдиний результат”: економічне процвітання, соціальна справедливість та підвищення якості життя, збереження і відтворення природних ресурсів. Між ними відбувається постійна взаємодія, руйнування одного з них веде до втрати стійкого стану [3]. Тому підприємства мають приділяти однакову увагу підвищенню ефективності діяльності, турботі про працівників, партнерів, споживачів та розробці заходів щодо зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Проте для кращого розуміння необхідності впровадження концепції сталого розвитку в управління підприємством розглянемо розвиток соціальної та екологічної відповідальності в історичному контексті становлення даної концепції у світі, зокрема в Україні (таблиця 1).

Таким чином, зважаючи на тенденції розвитку економіки в Україні, проблеми екологізації та соціальну деградацію суспільства, впровадження концепції сталого розвитку в управління підприємством є раціональною стратегічною альтернативою реалізації основних економічних бізнес-цілей підприємства, що дасть можливість отримати ефективний результат за рахунок впливу таких факторів: розвиток прозорості підприємства для суспільства; підвищення інвестиційної привабливості за рахунок підвищення довіри до підприємства; соціальний внесок у стійкий розвиток регіону і країни в цілому; ріст капіталізації підприємства; підвищення стійкості за рахунок зниження ризиків тощо.

Економічні кризи створюють нові можливості для розвитку діяльності багатьох підприємств аграрної сфери. Крім бажання отримати прибуток, все частіше звертаються до іншої важливої рушійної сили їхнього розвитку – до створення соціальних цінностей для людей сільських територій та суспільства в цілому, таких як корисні товари (послуги), нові робочі місця, гідна якість життя для працівників, справедливий розподіл доходу підприємства, благодійність тощо. Формуючи контексти економічним цілям підприємства, соціальні цінності на-

Етапи розвитку соціальної та екологічної відповідальності

Етап	Роки	Представник та організація	Характер розвитку соціальної та екологічної відповідальності
I	1920	А. Пейдж	Уперше розглядаються такі питання, як захист навколишнього середовища, трудові права, права споживачів, освіта населення, захист дітей та корпоративна прозорість.
	1920-1950	П. Друкер	Досліджується громадська відповідальність як один із чинників досягнення бізнес-цілей.
II	1953	Г. Боуен	Досліджується концептуальна проблема бізнесу, яка була визначена терміном “соціальна відповідальність”. Соціальна відповідальність бізнесмена розглядається як “реалізація такої політики, прийняття таких рішень ..., які були б бажаними з позицій цілей і цінностей суспільства”.
	60-ті роки XX ст.	К. Девіс	Порушується тема довгострокових інвестицій від соціальної відповідальності; акцентується увага на волонтерстві та добровільності; з’являється словосполучення “корпоративна соціальна відповідальність і бізнес-етика”.
	Середина 70-х років XX ст.	А. Керолл	Розвивається концепція “стейкхолдерів”, з’являється термін “результативність корпоративної соціальної відповідальності”. Дана концепція функціонує як нормативна модель, яка описує взаємодію компанії і суспільства.
III	70-ті роки XX ст.	М. Фрідман	Посилюється увага до добровільної природи соціальної відповідальності; проводяться перші дослідження щодо вимірювання соціальної відповідальності на основі звітів компаній.
	1972	Стольгольмська конференція	Уперше прозвучав термін “сталий розвиток”.
	1975	Р. Бломстром, Дж. Мак Гуір, С. Мережі	Визначили спрямованість корпоративної соціальної відповідальності на відповідність економічним, правовим, етичним і дискреційним (філантропічним) очікуванням, що пред’являються суспільством організації.
	80-ті роки XX ст.	А. Керолл	Розвивається концепція сталого розвитку; розглядаються питання прибутковості соціально відповідальних компаній.
		Конференції ООН	Проводяться всесвітні конференції для обміну ідеями та практиками, що дає можливість розвитку концепції сталого розвитку.
1980	Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів	У доповіді “Всесвітня стратегія охорони природи” підкреслюється значимість сталого розвитку з урахуванням економічних, екологічних та соціальних факторів.	
IV	1987	Всесвітня комісія Брундтланд з питань навколишнього середовища і розвитку	Вперше визначено поняття “сталого розвитку”, у якому говориться, що «сталий розвиток – це розвиток, який відповідає потребам сьогодення і не обмежує здатності майбутніх поколінь у задоволенні їх потреб”.
	90-ті роки XX ст.	Дж. Елкінгтон, І. Фассін, Р.-К. Мітчел, Б.-Р. Агле, Д.-Дж. Вуд	Набуває поширення концепція сталого розвитку; виникає поняття “потрійного критерію”, що передбачає трикутник рівноваги між економічними, соціальними та екологічними цілями розвитку.
	1992	Міжнародна Декларація Са-міту Землі в Ріо-де-Жанейро	Прийнята концепція сталого розвитку у XXI столітті (“Декларація Ріо”), яка передбачає збалансований розвиток людини і природи, тобто стабільну екологічну рівновагу – “відмінною ознакою сталого розвитку є екосистемний підхід, який ґрунтується на особливому ставленні до природи і передбачає відмову від традиційної ресурсної і споживачької стратегії розвитку суспільства”.
	1997	Київський протокол	У грудні був прийнятий протокол, який визначає систему заходів, спрямованих на стабілізацію концентрації парникових газів (Україна підписала протокол у 1999 р.).

Закінчення таблиці

V	Початок XXI ст.	І. Фасін, Л. Спенс, Е. Фріман	Відбувається формування сучасної концепції сталого розвитку. Прийняття міжнародного стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000, національних стратегій і державних програм соціального розвитку; інституалізація корпоративної соціальної відповідальності на національ-них рівнях
	2004	Київський протокол	Ратифікований протокол Україною, але в законодавстві не визначено деталі механізму реалізації даного протоколу.
	з 2004	Міжнародний реєстр Глобальної Мережі Екологічного маркування	Використовується екологічне маркування “Екологічно чисто та безпечно” продукції як інструмента екологічної політики в різних країнах світу, у т.ч. і в Україні.
	2005	Форум “Корпоративна соціальна відповідальність і Глобальний Договір”	Метою форуму був розвиток діалогу між різними групами стейкхолдерів зі соціальної відповідальності та мобілізація основної групи компаній щодо можливості підписання Глобального договору, який був підписаний 25 квітня 2006 р.
		Форум соціально відповідального бізнесу	Розроблений і підписаний Меморандум про соціально відповідальний бізнес.
	2007-2008	Підвищується обізнаність з корпоративної соціальної відповідальності; спостерігаються перші зусилля переусвідомити і втілити стратегічні засади в питаннях розвитку соціальної і екологічної відповідальності в Україні. Підготовлені і представлені соціальні звіти українських компаній, у т.ч. за стандартами Глобального Договору. Розпочаті національні кампанії в Україні: “Go Green” з проблеми зміни клімату та “Прямуй на зелене!” з проведення заходів щодо охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки.	
2009 р. – сьогодні	Спостерігається повільний розвиток концепції сталого розвитку в Україні; концентрується увага на екоменеджменті. Залучаються вищі навчальні заклади до набуття країною сталого розвитку. Поставлено на громадське обговорення проекту Стратегії, яка б реалізувала мету екологічної політики України – збереження та відновлення екосистеми. Реалізуються проекти “зелених” інвестицій для впровадження політики торгівлі квотами з викидів парникових газів та створення добровільних платформ для торгівлі. Обговорюються проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та викорінення бідності як в світі, так і в Україні		
* Систематизовано автором на основі праць [2, 3].			

дають етичний вектор розвитку її діяльності, сприяють розширенню бази знань і доступу до трудового потенціалу підприємства, забезпечують синергетичні і мультиплікативні ефекти, а також додаткові індивідуальні вигоди, які пов’язані зі задоволенням професійних і духовних потреб.

З урахуванням викладеного, на нашу думку, соціальна та екологічна відповідальність повинна стати основою управління агропромислового виробництва, щоб мати змогу максимізувати прибуток і, беручи до уваги тісний взаємозв’язок із суспільством, мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, сприяти відтворенню екосистеми. Необхідність упровадження соціальної та економічної відповідальності в практику діяльності агропідприємства характеризується

важливим аргументом – це активний чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства і, водночас, ефективна стратегія зростання добробуту населення та досягнення збалансованого розвитку.

Найбільший економічний ефект соціальної відповідальності підприємства проявляється в таких сферах, як фінанси, маркетинг, реалізація продукції, управління персоналом та управління ризиками. Вигода характеризується створенням стабільного бізнес-середовища, позитивного іміджу, зниженням операційних ризиків, зміцненням довіри, збільшенням капіталізації, зростанням фінансових показників, підвищенням продуктивності праці, розвитком інновацій, що сприяє зростанню ринку тощо [2, 5]. Крім того, важливим економічним ефектом від

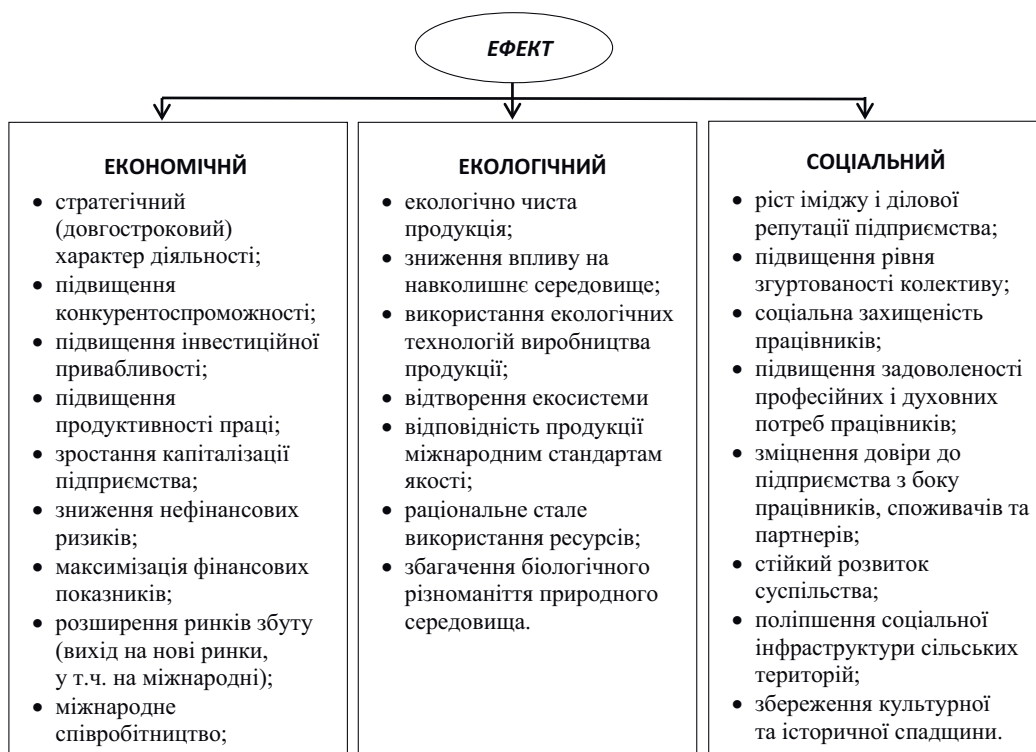
упровадження стратегій соціальної відповідальності для підприємств аграрного сектору є зменшення ризику невизначеності за допомогою системи управління нефінансовими ризиками, до яких належать: стратегічний, операційний, політичний, соціальний, кадровий, екологічний, юридичний, регулятивний тощо.

Отже, стійкий розвиток характеризується станом динамічного розвитку, тобто він відносний. Тому масштаби експлуатації ресурсів, рівня капіталовкладень, технологічний розвиток та інституціональні зміни необхідно погоджувати не тільки з теперішніми, але і з майбутніми потребами суспільства, що дасть своє відображення в отриманні економічного, соціального та екологічного ефектів в управлінні діяльністю агропідприємств (рисунок).

Як бачимо, практична значущість рівня стійкого розвитку агропідприємства склада-

ється з того, що він слугує каталізатором інноваційного розвитку і ефективності корпоративного менеджменту, який дає інвесторам інформацію про інвестиційну привабливість проектів, а підприємствам – кількісну фінансову оцінку успішності реалізації стратегії стійкого розвитку, управління можливостями, ризиками і вартістю впровадження даної концепції в діяльність підприємства.

Розвиток соціально орієнтованого суспільства здійснюється також на засадах концепції сталого гармонійного розвитку, яка визначає, що сталий розвиток – це соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на формування їхнього економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання наявних ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо),

Ефект від використання концепції сталого розвитку підприємством (авторське опрацювання)

технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття природного середовища і збереження культурної та історичної спадщини [6].

Переконані, що розвиток суспільства, підприємництва як в цілому, так і по окремих територіальних сегментах повинен здійснюватися в рамках єдиної системи стратегічного планування соціо-еколого-економічного розвитку держави, що передбачає реалізацію взаємно погоджених дій державних органів управління, регіональних органів управління й органів місцевого самоврядування.

Практична реалізація концепції стійкого розвитку потребує не тільки впровадження та управління нею менеджерами агропідприємств на довгостроковий період, але і регулювання з боку держави, щоб не порушити принцип добровільності прийняття підприємством тягот соціальної відповідальності перед усіма стейкхолдерами, включаючи майбутні покоління. Так, законодавче регулювання включає законодавчі акти та політичні дії, які направлені на встановлення контролю поведінки підприємств аграрної сфери. Наприклад, види діяльності, спрямовані на навколишнє середовище, підлягають обов'язковому державному ліцензуванню (використання нових технологій обробітку ґрунту), стандартизації (виробництво насінневого матеріалу) та сертифікації (введення нових сортів культур), а також проходять державну екологічну експертизу. Порушення екологічного законодавства веде до адміністративної та кримінальної відповідальності.

Проте на державному рівні відсутні механізми мотивації аграрних виробників з метою використання концепції сталого розвитку в управлінні підприємством [1, 5, 6]. Посилаючись на досвід інших держав, можна запропонувати такі механізми державного регулювання сталого розвитку підприємств, як введення пільг (субсидій) на виробництво екологічно чистої (органічної) продукції;

зниження кредитних ставок та податкового навантаження для соціально орієнтованих підприємств; зниження митних квот на імпорт сільськогосподарської продукції, яка відповідає міжнародним стандартам якості тощо. Введення екологічних обмежень (норми внесення добрив або використання пестицидів) стимулює економічний розвиток агропідприємств і дає нові перспективи розвитку. Наприклад, заміна морально застарілого обладнання, виведення нових сортів культур, більш стійких до регіональних кліматичних умов, використання інноваційних технологій з виробництва сільськогосподарської продукції та її промислової переробки на основі міжнародних стандартів якості тощо.

Упровадження політики екологічної відповідальності в діяльність аграрних підприємств обумовлено також низкою чинників [2]:

- # застосування новітніх виробничих технологій сприяє більш ефективному використанню ресурсів;

- # державна політика застосування економічних важелів (податків, зборів, торговельних дозволів) в інших країнах сприятлива для екологічно чистих підприємств;

- # міжнародні та національні екологічні нормативи висувають вищі вимоги;

- # екологічне управління позитивно впливає на імідж підприємства;

- # все більше споживачів надають перевагу екологічно чистій продукції і вимагають її.

Основними напрямками впровадження екологічної відповідальності для агропідприємства є: запобігання та контроль забруднення повітря, землі і води; стале використання ресурсів (упровадження енергозберігаючих технологій та використання альтернативних ресурсів, ефективне використання ресурсного потенціалу); утилізація (переробка) відходів; пом'якшення впливу від зміни клімату; захист природного середовища і відновлення ареалів (захист і відновлення функцій екосистеми, захист біологічної різноманітності, стале використання землі й природних ресурсів). Але недосконалість державного механізму реалізації екологічної політики України призводить до зниження ефективності управління розви-

тком агропромислового комплексу в цілому.

На сучасному етапі розвитку України метою державної політики має бути створення умов, що дадуть можливість агропідприємствам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку. Державна екологічна політика як невід’ємна складова

сталого розвитку потребує розв’язання проблем збереження довкілля. Це передбачає вдосконалення інституційних та організаційних засад господарювання, підвищення суспільної свідомості та актуалізацію екологічних пріоритетів життєдіяльності, створення умов для раціонального використання місцевих ресурсів на всіх рівнях – від підприємства до держави.

Висновки

Ефективність використання соціальної та екологічної відповідальності в управлінні аграрним підприємством передбачає:

- *урахування особливостей та значимості управління підприємством на засадах соціальної та екологічної відповідальності для отримання економічної вигоди, формування суспільної свідомості та збереження і відновлення екосистеми планети;*
- *впровадження концепції сталого розвитку в діяльність агропідприємств для збалансування основних аспектів потреб – “триєдиного результату” – економічної, со-*

ціальної та екологічної сфер з урахуванням досвіду і практик соціально орієнтованих іноземних та вітчизняних підприємств;

- *необхідність структурних змін – для отримання найбільшого ефекту (економічного, екологічного та соціального) в управлінні підприємством аграрної сфери, у формуванні сталого розвитку суспільства і в реалізації екологічної політики. При цьому необхідно продовжити розроблення та затвердження механізмів державного регулювання соціальної та екологічної відповідальності в діяльності підприємств.*

Бібліографія

1. Князева Т.В. Обґрунтування ефективності економічного механізму вирішення міжнародних проблем природокористування / Т.В. Князева // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 36–40.
2. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: посібник / [Саприкіна М.А., Ляшенко О., Саєнкус М.А. та ін.]. – К.: Вид-во “Фарбова-ний лист”, 2011. – 480 с.
3. Корпоративная социальная ответственность: ученик и практикум для академического бакалавриата / под. общ. ред. В.Я. Горфинкеля, Н.В. Родионовой. – М.: Изд-во “Юрайт”, 2014. – 570 с.

4. Тульчинский Г.Л. Социальная корпоративная ответственность: технологи и оценка эффективности: учебник для бакалавров / Г.Л. Тульчинский. – М.: Изд-во “Юрайт”, 2014. – 338 с.
5. Филиппова И.Г. Социальная ответственность государства и бизнеса как фактор конкурентоспособности и экономического роста / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов // Проблемы экономики. – 2014. – № 1. – С. 163–172.
6. Чернихівська А.В. Стратегічне планування регіональної екологічної політики / А.В. Чернихівська // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 180–185.

Рецензент – доктор економічних наук,
професор **І.І. Вінченко**